

Kielce, 31.10.2024 r.

dr hab. Zuzanna Zbróg, prof. ucz.
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
zuzanna.zbrog@ujk.edu.pl

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Ewy Kruszyńskiej
pt. *Identyfikacja i wspieranie rozwoju uczniów zdolnych.***

Perspektywa nauczycieli wczesnej edukacji

napisanej pod kierunkiem

promotor: **dr hab. Jolanty Bonar prof. UŁ**

promotor pomocniczy: **dr Monika Modrzejewska-Świgulska**

Uwagi ogólne

Problematyka dysertacji przedstawionej do zaopiniowania mieści się w nurcie badań pedagogiki zdolności i dotyczy konceptualizowania uczniowskich zdolności oraz ich identyfikowania i rozwijania przez nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Jest to niezwykle ważna i aktualna tematyka, ponieważ związana z edukacją włączającą, która w świadomości społecznej często odnosi się do dzieci z różnymi niepełnosprawnościami. Tymczasem trzeba podkreślać, że podejście inkluzyjne dotyczy zwiększania szans edukacyjnych wszystkich dzieci, o różnych możliwościach intelektualnych i różnej sprawności, poprzez zapewnianie im warunków do rozwijania indywidualnego potencjału – odnosi się także do zaspokajania potrzeb edukacyjnych uczniów zdolnych.

Zrealizowany projekt badawczy jest bardzo ważny i wartościowy społecznie, zresztą z kilku powodów.

(1) Dzięki rozpoznaniu sposobów organizowania środowiska uczenia się dzieci zdolnych w klasach I-III, dzięki analizie praktyk nauczycielskich w zakresie rozwijania uczniowskich zdolności, można zarekomendować rozwiązania, które będą korzystne na tym etapie edukacyjnym.

(2) Zidentyfikowanie zdolności dzieci na początku procesu kształcenia szkolnego może nie tylko przyczynić się do rozwoju talentu, lecz także zapobiec zniechęceniu i negatywnym postawom zdolnego dziecka wobec szkoły i uczenia się, które są skutkiem jego niedobrych doświadczeń edukacyjnych. Jeśli uczeń klas początkowych otrzyma odpowiednie wsparcie w rozwijaniu swoich talentów od nauczyciela, jego potencjał zostanie wykorzystany. Zadaniem nauczycieli akademickich jest zatem takie kształcenie przyszłych nauczycieli, aby konceptualizacje zdolności, umiejętność ich rozpoznawania i wzmacniania u dzieci były zgodne ze stanem współczesnej wiedzy na ten temat.

(3) Badania przeprowadzone przez mgr E. Kruszyńską ujawniają stereotypy, którymi posługują się badane nauczycielki wczesnoszkolne, przypisujące płci określone zdolności – wbrew wynikom testowym. Postrzeganie chłopców jako bardziej zdolnych niż dziewczynki wymaga reakcji pedagogów wczesnoszkolnych przygotowujących do zawodu przyszłych nauczycieli klas I-III. Konieczne jest włączenie do programu kształcenia nauczycieli tematyki z zakresu wpływu stereotypów (*gender issue*) na losy edukacyjne uczennic i uczniów.

Rozpowszechnienie wyników badań opisanych w dysertacji stwarza nadzieję na to, że podejmowane oddziaływania edukacyjne pomogą we wspieraniu rozwoju kreatywności w szkole. Wartość praktyczna zrealizowanych badań jest zatem ogromna, ponieważ podjęta problematyka jest i będzie ważna dla pedagogiki wczesnoszkolnej i kształcenia przyszłych nauczycieli klas I-III. Znaczenie tych badań odnosi się również do potrzeby zrozumienia wagi problematyki zdolności w rozwoju indywidualnym i społecznym, w rozwijaniu potencjału jednostek, grup i społeczeństw.

Jej wartość pogłębia fakt, że badania nad „posiadaniem zdolności” przez dzieci, nie mają odpowiednika w literaturze polskiej ze względu zarówno na specyfikę doboru badanych (z terytorium całej Polski), ich dużą liczebność (484 osoby), a także rozległość tematyczną i zastosowaną do opracowania uzyskanych danych empirycznych analizę statystyczną (w tym eksploracyjną analizę czynnikową).

Zastanawia mnie jednak konstrukcja tematu dysertacji i niespójność z badanymi podmiotami. Dlaczego w tytule mamy nauczycieli wczesnej edukacji, jeśli badani byli nauczyciele wczesnoszkolni? W literaturze pedagogicznej przyjęte jest, że nauczyciele wczesnej edukacji (lub edukacji elementarnej) to grupa nauczycieli przedszkolnych i wczesnoszkolnych (np. D. Klus-Stańska, D. Bronk, A. Malenda (red.), *Pedagogika wczesnej edukacji*, 2011). Od dawna rozpowszechnione jest jednoznaczne nazewnictwo związane z

etapem I edukacji: edukacja wczesnoszkolna, pedagogika wczesnoszkolna, nauczyciel wczesnoszkolny lub klas I-III. Na przykład w nazewnictwie europejskim wczesna edukacja i opieka nad dzieckiem (lub wczesna opieka i edukacja) to okres od urodzenia do 6 r.ż. dziecka. Proponowałabym zatem uporządkowanie terminologii i wprowadzenie zmian w tytule przy ewentualnej publikacji podoktorskiej.

Struktura rozprawy

Praca składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, w tym części teoretycznej, części metodologicznej, rozdziałów analityczno-interpretacyjnych. W rozdziałach opisujących wyniki analiz znalazły się takie, które dotyczą nauczycielskich koncepcji „posiadania zdolności” przez uczniów, konceptualizacji roli nauczyciela w procesie edukacji uczniów zdolnych i charakterystyki uczniów zdolnych z perspektywy osobistych doświadczeń badanych. Pracę kończą wnioski z badań własnych, bibliografia, aneksy, spis tabel i rysunków. Konstrukcja rozprawy ma więc tradycyjny charakter i jest typowa dla rozpraw z obszaru nauk społecznych.

Teoretyczne podstawy badań własnych

Część teoretyczna zajmuje trzy rozdziały. W pierwszym rozdziale dokonano przeglądu podstawowych teorii i badań dotyczących identyfikacji i wspierania uczniów zdolnych, przedstawiono modele badań nad zdolnościami, dowodząc zmian koncepcyjnych w podejściu do badania zdolności. Rozdział pierwszy kończy przedstawienie sposobów definiowania zdolności w literaturze polskiej.

Rozdział drugi poświęcony jest uczniowi zdolnemu jako przedmiotowi badań. Mgr Ewa Kruszyńska szeroko zanalizowała podejście do identyfikowania i badania uczniów zdolnych, rozpoczynając od podejść już historycznych do współczesnych. Zwróciła uwagę na zjawisko niskich osiągnięć szkolnych uczniów zdolnych oraz przedstawiła możliwe rozwiązania organizacyjne dotyczące kształcenia uczniów zdolnych. Zwłaszcza że borykają się oni z trudnościami emocjonalno-społecznymi, którymi badacze zajmują się niewystarczająco często. Sporo miejsca Doktorantka poświęciła omówieniu standaryzowanych narzędzi i skal wskaźnikowych, umożliwiających identyfikację i pomiar zdolności różnych typów, zachowań znamionujących uzdolnienia itp. To ważna część rozprawy, ponieważ mgr E. Kruszyńska zanalizowała bardzo trudny obszar identyfikowania zdolnych uczniów najmłodszych, niejasny pod względem spójności przedstawiania go w literaturze przedmiotu badań. Należy podkreślić, że dokonane w tym rozdziale analizy tego złożonego, wieloetapowego i wielowątkowego procesu zostały zrealizowane bardzo rzetelnie i logicznie uporządkowane.

Rozdział trzeci opisuje szkołę jako środowisko, w którym możliwe jest wspieranie uczniów zdolnych. Doktorantka koncentruje swoją uwagę na różnych strategiach, zarówno tych hamujących, jak i aktywizujących zdolności uczniów, podkreślając znaczenie stylu pracy nauczycieli, zwłaszcza wczesnoszkolnych, dla organizowania środowiska sprzyjającego rozwojowi zdolności uczniowskich. Uzasadnia na tej podstawie zasadność prowadzenia badań własnych.

Wprowadzenie teoretyczne oceniam pozytywnie. Mgr Ewa Kruszyńska wzbogaciła wiedzę pedagogiczną o wątki, które wynikają z wszechstronnego przeglądu literatury, w tym psychologicznej. Poglębione, syntetyczne i wielowymiarowe analizy odnoszące się do kwestii pedagogiki i psychologii zdolności dowodzą solidnego przygotowania teoretycznego, dzięki któremu mgr Ewa Kruszyńska mogła z sukcesem zaprojektować i zrealizować badania własne.

Część teoretyczna świadczy o wielostronnym rozpoznaniu złożonego pola badawczego, co pozwoliło Doktorantce na krytyczne spojrzenie na realia edukacji wspierającej rozwój uczniowskich zdolności w polskiej rzeczywistości wczesnoszkolnej. Analiza wybranych kontekstów teoretycznych pozwoliła na ukazanie różnorodnych perspektyw pedagogicznych i psychologicznych oraz ich znaczenia dla współczesnej edukacji i dla współczesnych społeczeństw.

Cała część teoretyczna pracy jest przykładem rzetelnie przeprowadzonego przeglądu literatury badań polskich z uwzględnieniem aktualnych koncepcji teoretycznych na temat zdolności, które niewątpliwie oddziałują na funkcjonowanie dzieci w młodszym wieku szkolnym i stwarzają interesujący kontekst pracy nauczycielom wczesnoszkolnym.

Metodologia badań

Założenia metodologiczne badań własnych zostały przez Doktorantkę opisane w części drugiej. Rozdział II.1 zawiera opis problematyki badawczej w ujęciu komparatystycznym. Kontekst badań własnych Autorka zaplanowała jako porównanie osiągnięć polskich badaczy z przeglądem wyników badań anglojęzycznych. Dokonana kwerenda pozwoliła udowodnić istnienie luki badawczej odnoszącej się do niewielkiej liczby badań z interesującego ją obszaru wśród nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. W Polsce obserwuje się niemal całkowity brak badań, w których zainteresowanie badawcze skierowane jest szczególnie na uczniów z klas I-III i ich nauczycieli. Może to wynikać z trudności, które wiążą się z określeniem zdolności i oceny potencjału zdolności dzieci w młodszym wieku szkolnym. Tym bardziej docenić zatem

należy zobowiązanie, które na siebie wzięła Doktorantka, podejmując się badań w tym obszarze.

Mgr E. Kruszyńska zaprojektowała badania w podejściu ilościowym, wybierając jako podstawę postępowania badawczego sondaż diagnostyczny przeprowadzony w ankiecie internetowej. Narzędzie badawcze zainspirowane zostało kwestionariuszem użytym w projekcie pt. „Primary Grade Teachers’ Conceptions of Giftedness and Talent: A Case-based Investigation”. Przywołany projekt był – zgodnie z najlepszą wiedzą Doktorantki – jedynym, w którym grupę badaną stanowili wyłącznie nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej. Co ważne, uwzględniał on specyfikę przejawiania się zdolności wśród uczniów najmłodszych oraz ujawniania się zachowań pozwalających nauczycielom zidentyfikować dziecko jako zdolne. Na jego podstawie mgr E. Kruszyńska opracowała autorski kwestionariusz ankiety do badań własnych.

W części metodologicznej Doktorantka przedstawiła problematykę badawczą, scharakteryzowała przedmiot i cele badań oraz schemat analityczny badań własnych diagnostycznych z podejściem ilościowym jako głównym.

Moją uwagę zwróciło 5 głównych pytań badawczych przypisanych odpowiednio do 5 celów szczegółowych (s. 116). Widzę tu nielogiczność polegająca na przypisaniu do celów szczegółowych pytań głównych. Dlaczego nie do pytań szczegółowych? Uważam, że można było sformułować jeden problem główny (globalny), który wynika z celu głównego, np.: *Jak nauczyciele wczesnoszkolni konceptualizują, identyfikują i rozwijają uczniowskie zdolności?*

Doktorantka uzasadniła dobór metod badawczych do celów badań i pytań problemowych, poprawnie dobrała wskaźniki do zmiennych oraz skrupulatnie opisała narzędzie badawcze. Mgr E. Kruszyńska doskonale opisała procedurę doboru i strukturę próby badawczej. Bardzo dobrze uzasadniła brak próby reprezentatywnej. Moim zdaniem, skoro wiemy, że próba ma charakter celowy, potrzebne byłoby wypisanie kryteriów doboru celowego. Tym bardziej, że w definicji doboru celowego (przypis 101 s. 120) Autorka cytuje, że „jest to zamierzony dobór do badań tych jednostek, które spełniają określone kryteria”. Z kontekstu pracy można, oczywiście, domyślić się, jakie one są, ale proponowałabym je uzupełnić formalnie.

Bardzo dobrze opisany został sposób analizy danych ilościowych, a także analiza ilościowo-jakościowa związana z charakterystyką uczniów zdolnych z perspektywy badanych nauczycielek. Uzupełnienie dominującego w pracy podejścia ilościowego, jakościową analizą

treści odpowiedzi na pytanie otwarte dotyczące osobistych doświadczeń nauczycieli, jest ogromnym walorem tej pracy. Dzięki takiemu rozwiązaniu Doktorantka mogła wzbogacić wiedzę na temat wizerunku ucznia zdolnego z perspektywy badanych nauczycielek i łatwiej jej było zauważyć dyskryminujące podejście badanych do zdolnych dziewczynek. Jednocześnie trzeba podkreślić, że musiała ona zmierzyć się z innym sposobem opracowania zebranego materiału, co dowodzi jej dużej sprawności w wykorzystywaniu metodologii badań ilościowych, ale też jakościowych. Ta część nie tylko nie budzi zastrzeżeń, ale jest opracowana bardzo dobrze metodologicznie.

Chciałabym podkreślić wysoką świadomość badaczki co do możliwości i ograniczeń, jakie wiążą się z przeprowadzaniem badań niereprezentatywnych. Poświęciła ona temu zagadnieniu cały rozdział (rozd. II 7).

Wyniki badań

W kolejnych częściach (III-VI) w sposób rzetelny i szczegółowy, korzystając ze statystyki opisowej, przedstawione zostały wyniki z badań. To niezwykle interesujące części rozprawy, które ujawniają ciekawe wyniki. Szczególnie zwrócił moją uwagę rozdział VI potwierdzający istnienie stereotypowego postrzegania dziecka zdolnego przez nauczycieli. Zaskakująca jest jednak skala faworyzowania chłopców w stosunku do dziewczynek.

Interesujące są także ustalenia na temat większej otwartości nauczycieli z niższym stażem na nietypowe zdolności oraz ich większą aprobatę dla zachowań problematycznych u dzieci z potencjałem do ujawnienia zdolności.

Analiza i interpretacja zebranych danych są pogłębione i zawierają elementy krytyczne, co jest bardzo pozytywne w kontekście tej części kompetencji badawczych Doktorantki.

Wnioski z badań autorskich

We wnioskach mgr Ewa Kruszyńska odnosi wyniki swoich szczegółowych analiz do celów i pytań badawczych, i w sposób wyczerpujący na nie odpowiada. Umiejętnie prowadzi dyskusję wyników badań własnych z ustaleniami innych badaczy zdolności dziecięcych w kontekście międzynarodowym. Korzysta z teorii do uzasadnienia swojego punktu widzenia. To potwierdza bardzo dobre krytyczne kompetencje Doktorantki. Wysuwając wnioski, mgr E. Kruszyńska nie generalizuje wyników swoich badań, nie przenosi ich na inne grupy nauczycieli, ale podkreśla ich wyjątkowy charakter. Jej wyniki badań mogą bowiem stanowić

bardzo dobry punkt odniesienia dla podobnych badań i dalszych refleksji nad tym ważnym zagadnieniem.

Doktorantka sformułowała trafne rekomendacje dla praktyki szkolnej, realizując tym samym cel praktyczny swoich badań. Za ważny uważam wniosek, że nauczyciele pracujący w szkołach, w których wypracowano i wdrożono procedury identyfikacji uczniów zdolnych w klasach I-III osiągnęli wyższe wyniki we wszystkich analizowanych skalach.

Dysertację kończy bogata i adekwatna do przedmiotu badań bibliografia, spis tabel, rysunków i aneksy, w których została zawarta autorska ankieta. Jest ona niezwykle obszerna (23 strony) – nie dziwi więc, że z 2536 osób, ostatecznie w całości wypełniło ją 484 osoby. W aneksie znalazły się również wybrane zestawienia statystyczne, nauczycielskie opisy dziecka zdolnego, w tym z podziałem na płeć. Dowodzą one bardzo dobrze przeprowadzonej analizy treści, z podziałem na odpowiednie kategorie opisu wydzielone na podstawie kodów tematycznych ujawnionych w nauczycielskich opisach.

PODSUMOWANIE

Badania nad identyfikowaniem i wzmacnianiem zdolności uczniów najmłodszych w kontekście stwarzania przez szkoły i nauczycieli odpowiedniego środowiska do rozwijania potencjału uczniów klas I-III wymagały ogromu zaangażowania i żmudnej pracy badawczej w obszarze tego niedostatecznie zbadanego pola badawczego. Szczególnie trudny kontekst tych badań był wyznaczony niełatwym zagadnieniem identyfikowania i oceny zdolności dzieci w młodszym wieku szkolnym – to nadal wyzwanie badawcze i edukacyjne.

Doktorantka wywiązała się bardzo dobrze z przyjętego na siebie zadania, dowodząc oryginalności i swoistości badanego obszaru w ramach różnych kontekstów podjętej tematyki, ale przede wszystkim udowodniła ważność podejmowanego problemu. Z pewnością posłużyły temu dobrze dobrane metody zbierania danych. Dzięki nim możliwa była pogłębiona analiza umożliwiająca wgląd i zrozumienie tego aktualnego i ważnego problemu edukacji.

Wartość wykonanej pracy należy mierzyć także rezultatem praktycznym zrealizowanego projektu. Bez badań tego rodzaju nie moglibyśmy się dowiedzieć, jak nauczyciele mogą identyfikować i wspierać uczniów zdolnych w klasach I-III, a także, w jakich

obszarach kształcenia przyszłych nauczycieli na kierunku pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna należy zrewidować program studiów.

Podjęte badania są ważne z perspektywy indywidualnej i społecznej, zwłaszcza z perspektywy rozwoju polskiej pedagogiki wczesnoszkolnej i pedagogiki zdolności. Uważam, że badań tego typu nigdy nie jest wystarczająco dużo, ponieważ problematyka ta ma wiele nierozwiązanych pozytywnie obszarów, które wymagają dalszej eksploracji w pespektywie społeczno-edukacyjnej.

Zanikanie umiejętności kreatywnych u dzieci wraz z rozpoczęciem edukacji szkolnej zostało potwierdzone licznymi badaniami. Umiejętność wczesnego rozpoznawania różnego typu uzdolnień, niezależnie od problemów i frustracji, które towarzyszą uczniom najmłodszym wówczas, gdy środowisko szkolne nie pozwala im ich ujawnić z powodu nieadekwatności aktywności szkolnych, wymaga podejmowania działań nie tylko w uczelniach wyższych, ale bezpośrednio w doskonaleniu zawodowym nauczycieli praktyków. Jak wynika z przedstawionych badań, niezbędne jest szkolenie zwłaszcza nauczycieli z dłuższym stażem zawodowym.

Również zróżnicowanie typów/rodzajów zdolności dziecięcych jest ogromnym wyzwaniem, stąd badania odnoszące się do tego zagadnienia nie tylko nie tracą na aktualności, ale wymagają systematycznych działań w praktyce szkolnej.

Podkreślić należy wysiłek i zaangażowanie Autorki dysertacji w przeprowadzenie złożonych badań, dotyczących nie tylko trudnej problematyki, ale dodatkowo specyficznego i trudnego do badania zagadnienia. Wnioski wynikające z jej analiz są znaczące i teoretycznie, i praktycznie w odniesieniu do jednego z ważniejszych zadań pedagogiki, związanych z rozwijaniem dziecięcego potencjału i jak najlepszym wykorzystaniem możliwości tkwiących w każdym dziecku.

KONKLUZJA

Podsumowując, uważam, że Pani mgr Ewa Kruszyńska, która przygotowała dysertację doktorską pt. *Identyfikacja i wspieranie rozwoju uczniów zdolnych. Perspektywa nauczycieli wczesnej edukacji* wykazała się bardzo dobrą znajomością kontekstu teoretycznego badanych zjawisk oraz poprawnie metodologicznie go zrealizowała.

Uznaję, że rozprawa doktorska Pani mgr Ewy Kruszyńskiej napisana pod kierunkiem promotor Pani dr hab. Jolanty Bonar prof. UŁ ze wsparciem promotora pomocniczego: dr Moniki Modrzejewskiej-Świgulskiej, odpowiada warunkom określonym w art. 187 ustawy z

dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022 r. poz. 574 z późn. zm.).

Tuzanue Zbroj